

ПЕРИОДИЗАЦИЈА ПОЗНОСРЕДЊОВЕКОВНИХ НЕКРОПОЛА У ДОЊЕМ СРПСКОМ ПОДУНАВЉУ

УДК
DOI
Кратко саопштење

Примљено: 18. фебруар 2009.
Прихваћено: 04. мај 2009.

Сажетак: Аутор разматра некрополе уз десну обалу Дунава, од ушћа Велике Мораве до ушћа Тимока, које су у старијој литератури углавном хронолошки опредељење у раздобље XII–XIV века. Анализа гробних налаза показује да међу тим некрополама постоје битне разлике, на основу којих се може закључити да не припадају истом времену. Издвојене су две групе некропола, од којих је старија група датована у другу половину XII и прву половину XIII века, док су каснија гробља приписана раздобљу XIII–XIV/XV века. Трајање сахрањивања у старијим некрополама опредељено је најкасније до велике монголске најезде, док су млађа гробља могла бити у употреби до коначног освајања овог дела Подунавља од стране Турака.

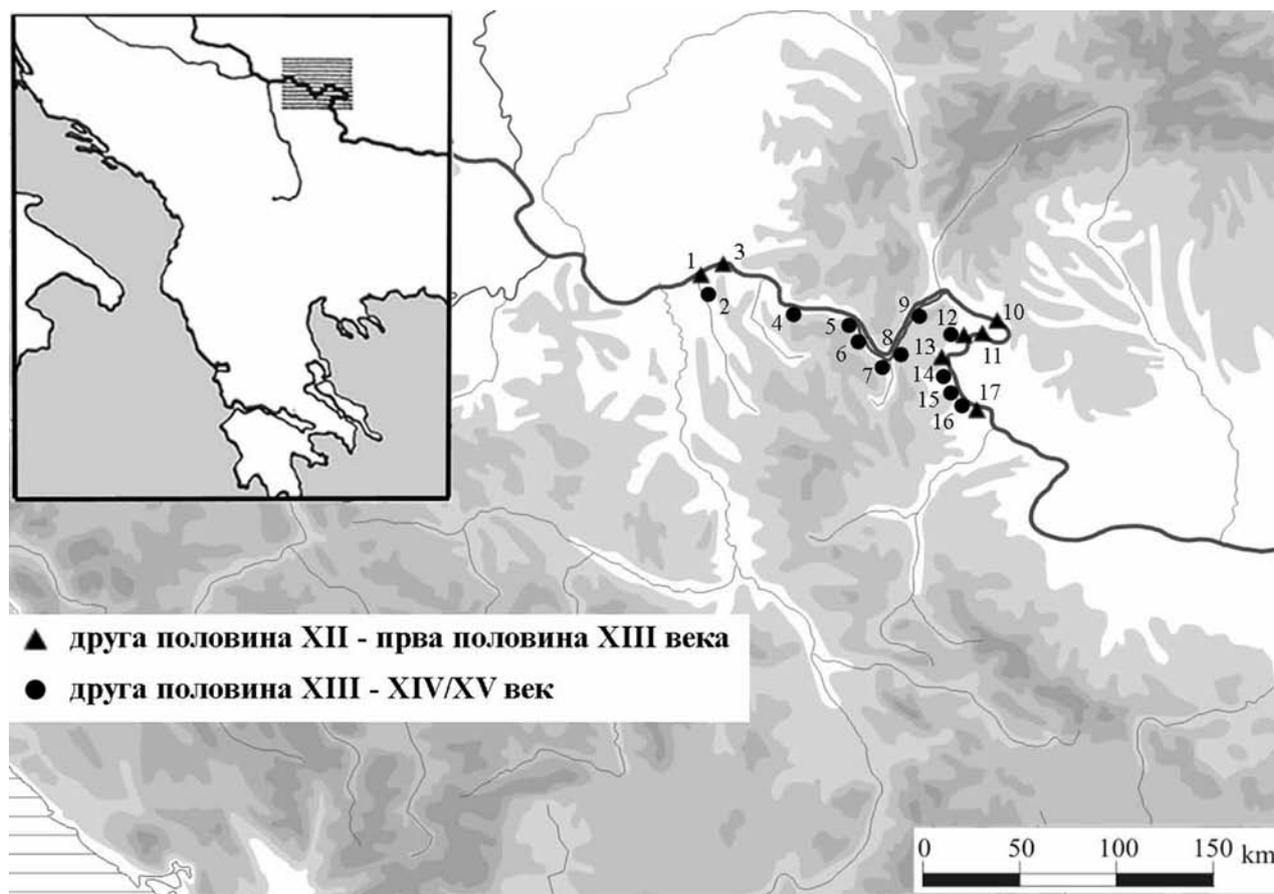
Кључне речи: доње српско Подунавље, некропола, гробни налази, XII–XV век, периодизација.

Највећи број некропола истражених у доњем српском Подунављу оквирно је опредељен у раздобље XII–XIV века. Међутим, налази из гробова указују да између појединих некропола постоје битне разлике, на основу којих је очигледно да оне не могу припадати истом времену. Датовање тих некропола, управо на основу анализе гробних налаза, могуће је ревидирати и време њихове употребе поузданије одредити. До сада је детаљније разматрана само некропола на Великом Градцу, која је датована у последње деценије XI и прву половину XII века.¹ Том приликом је већ напоменуто да каснија гробља, позната и узводно и низводно од Ђердапа, карактерише другачији гробни инвентар. Те некрополе се могу разврстати

у више група, од којих прву групу чине оне које се могу хронолошки одредити у другу половину XII и прву половину XIII века (сл. 1). Датоване су или налазима новца или према гробним налазима, који показују изразиту сличност са налазима из некропола датованих новцем. Карактеристичан инвентар тих некропола представљају различите варијанте наушница са биконичном или округлом јагодом, које спорадично прате и наушнице са гранулираним коленцима и карике обавијене спирално навијеном жицом. Има и доста једноставних карика већих димензија, а посебну групу,

¹ Радичевић 2007, 87-102.

* Чланак представља резултат рада на пројекту: *Некрополе и светилишћа домородаца и Словена од Поморја до Подунавља* (бр. 147034Д) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

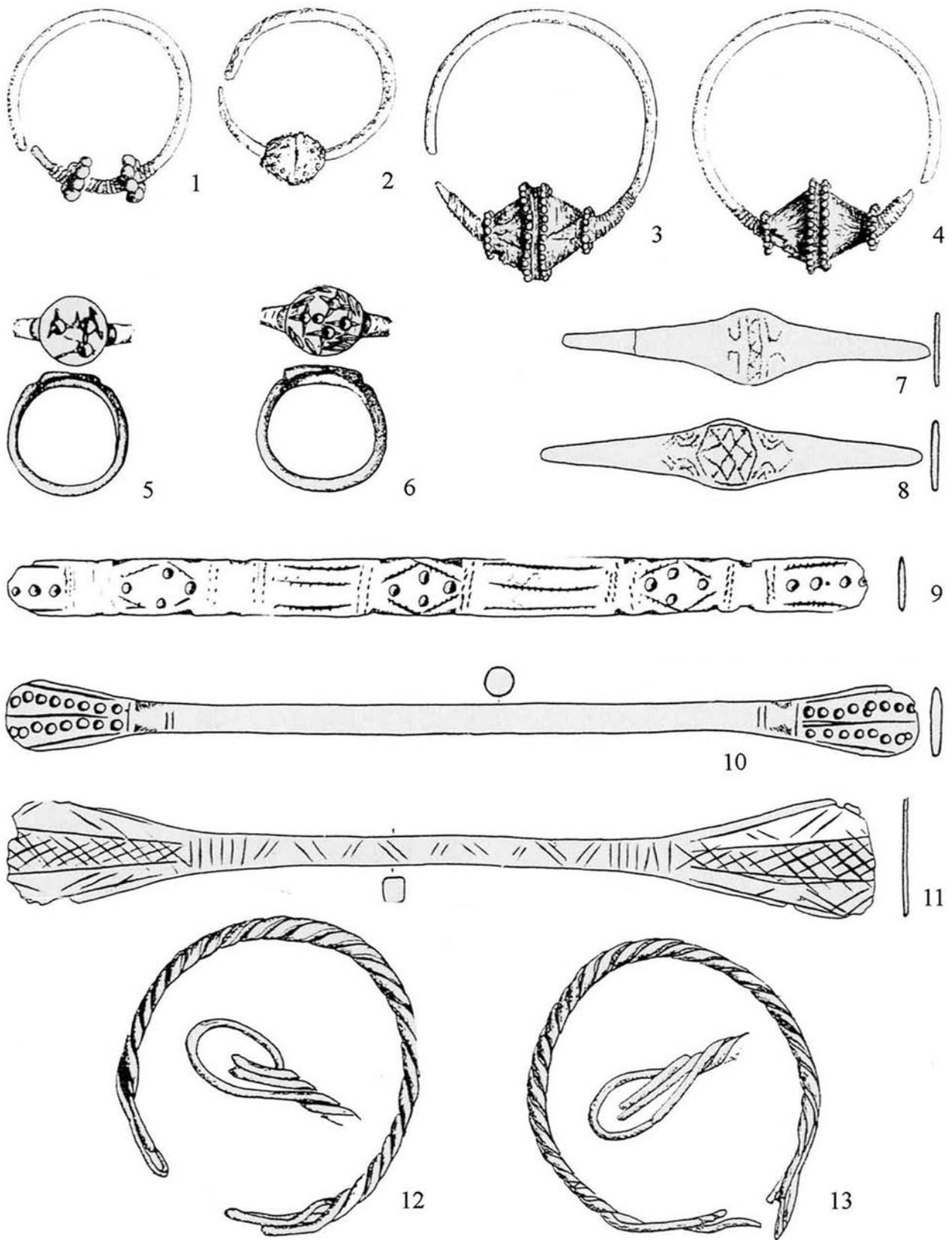
Сл.1. Некрополе XII-XIV/XV века у доњем српском Подунављу (1. Светиња, 2. Код Гробља, 3. Кличевац, 4. Чезава, 5. Манастир, 6. Бољетин, 7. Рибница, 8. Ушће Поречке реке, 9. Хајдучка Воденица, 10. Мала Врбица, 11. Корбово, 12. Вајуга, 13. Чока Арта, 14. Љубичевац, 15. Брза Паланка, 16. Михајловац, 17. Прахово).

Fig. 1. Necropoles from the 12th -14th /15th centuries in the lower Serbian Danube basin (1. Svetinja, 2. Kod Groblja, 3. Kličevac, 4. Čezava, 5. Manastir, 6. Boljetin, 7. Ribnica, 8. Ušće Porečke reke, 9. Hajdučka Vodenica, 10. Mala Vrbica, 11. Korbovo, 12. Vajuga, 13. Čoka Arta, 14. Ljubičevac, 15. Brza Palanka, 16. Mihajlovac, 17. Prahovo)

заступљену са најмањим бројем налаза, чине тзв. „S“ карике. Оне су углавном груписане у гробљима око средњовековног Браничева, а најисточније налазе за сада представљају примерци из Рибнице. Мода ношења „S“ карика продрала је из средњег Подунавља, где је број налаза ове врсте неупоредиво већи и где су се налазили најстарији центри њихове производње. На време њихове употребе на простору данашње североисточне Србије указује налаз из Трњана, пронађен у истом гробу са новцем Манојла I Комнина (1143-1180), као и примерак из гроба у Рибници, пронађен са новцем славонских банова Коломана (1235-1241) и Дионизија (1241-1245).²

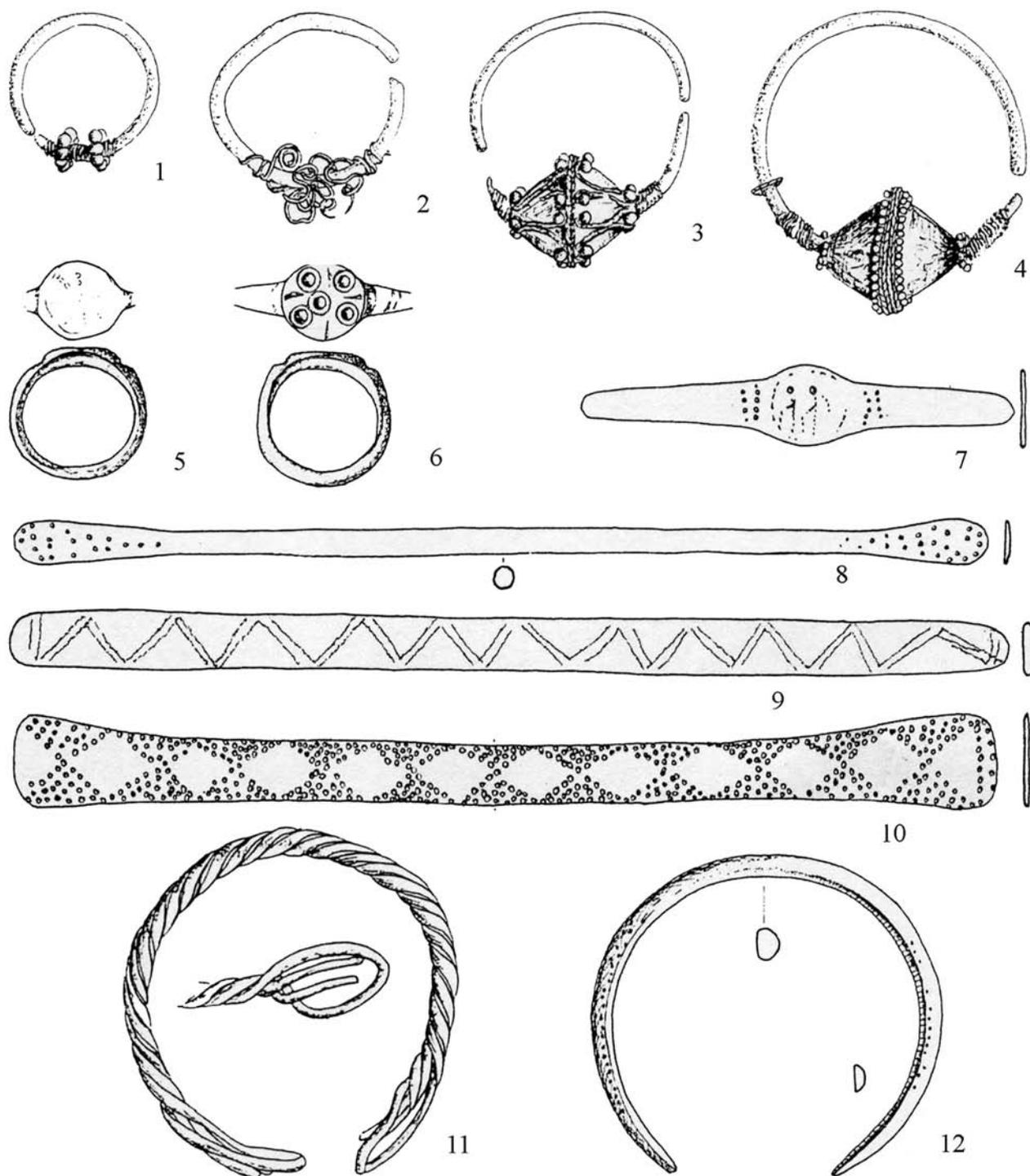
Изразиту одлику некропола из XII и прве половине XIII столећа представљају бројни налази наруквица израђених од бронзе, отворених крајева (сл. 2/9-13; 3/8-12; 4/9-11). Међу њима се могу издвојити три основна типа: тракасте наруквице, наруквице пуног пресека и наруквице од увијене жице са кружним или елиптичним петљама на крајевима. За разлику од металних примерака, наруквице од стаклене пасте веома ретко су у гробовима

2 Марјановић-Вујовић 1984, 40, сл. 82; Минић 1984, 259-263. Увид у непубликоване гробне налазе из Рибнице омогућен ми је љубазношћу др Д. Минић, руководиоца истраживања. Овде су приказани само већ публиковани налази (сл. 5).

Сл. 2. Прахово, налази из гробова (према Јанковић 1975, Т. IV-VIII).

Fig. 2. Prahovo, grave finds (after Јанковић 1975, Т. IV-VIII)

Сл. 3. Корбово, налази из гробова (према Јанковић 1975, Т. X-XII).

Fig. 3. Korbovo, grave finds (after Јанковић 1975, Т. X-XIII)

проналажене, мада представљају уобичајен инвентар у насељима тог времена.³ Једна је пронађена у гробу бр. 123 у Рибници (сл. 5/6), а свакако изузетан и најбогатији налаз чине десет наруквица пронађених у гробу бр. 18 у Брзој Паланци.⁴ Примерци

из Брзе Паланке су једноставно обликовани, кружног пресека, претежно црне боје, са плавичастим

3 Минић 1975, 71-78.

4 Ерцеговић-Павловић 1967, 143-150.

или зеленкастим тоном. Пронађене су у истом гробу са византијским чанкастим новцем, вероватно Манојла I Комнина (1143-1180), секундарно коришћеног у функцији привеска на огрлици коју је покојнице носиле око врата. Наруквица из Рибнице је сложеније израде, направљена тордирањем вишебојних стаклених нити. Пронађена је у истом гробу са наруквицом од плетене жице са петљама на крајевима и највероватније паром наушница са једном биконичном јагодом. Тај гроб је датован у XII, евентуално у почетак XIII века.⁵

Гробља приписана раздобљу XII–XIII карактеришу и бројнији налази прстења него што је то случај са гробљима X–XI века, али и са каснијим некрополама. Највећи број налаза чини ливено прстење од бронзе или сребра, док је веома ретко једноставно тракасто прстење од танког бронзаног лима (сл. 2/5-8; 3/5-7; 4/6-7). Углавном је заступљено прстење отворене или затворене карике, са округлом или овалном главом на којој се најчешће налази геометријски украс изведен урезивањем линија или ситним тачкастим убодима, док су антропоморфне представе знатно ређе. Посебну групу сребрног прстења, такође ретко проналаженог, представљају примерци са лежиштем за стаклену пасту, украшеним низовима гранула. По један прстен тог типа пронађен је у гробу бр. 13 некрополе Код Гробља у Старом Костолцу (сл. 6/1), у гробу бр. 118 у Рибници (сл. 5/4), као и у једном од гробова истражених око приступних стубаца Трајановом мосту у Костолу.⁶

Анализа гробних налаза показује да међу гробљима којима је у старијој литератури доња хронолошка граница опредељена у XII столеће, постоје битне разлике. Главну одлику некрополе у Корбову, Вајуги и Прахову представљају бројни налази бронзаних наруквица, као и различите варијанте наушница са једном биконичном јагодом (сл. 2/3-4; 3/3-4; 4/2-3).⁷ Уз њих су забележени и налази наушница са гранулираним коленцима (сл. 2/1; 3/1), затим карика којима је доњи део обавијен спирално увијеном жицом (сл. 3/2; 4/1) и наушница са округлом јагодом украшеним имитацијом гранулације (сл. 2/2). Са тим гробљима су очигледно временски блиске некрополе са локалитета Светиња у Старом Костолцу и гробље из Мале Врбнице, као и уништене некрополе из Кличевца и Чока Арте.⁸ Другу групу чине гробља у којима поменути налази потпуно изостају. То су некрополе Код Гробља у Старом Костолцу, као и гробља у Чезави, Манастиру, Бољетину, Равни, Хајдучкој Воденици,

на ушћу Поречке реке, Љубичевцу и Михајловцу.⁹ Између ове две групе јасно издвојених некропола налазе се гробља у Рибници и Брзој Паланци, која карактеришу налази каквих има и у првој и у другој групи некропола.¹⁰

Почетак сахрањивања у гробљима у Корбову, Прахову и Светињи најраније би се могао одредити у другу половину XII века, док је у Вајуги ближе одређен у крај истог столећа.¹¹ Та гробља су коришћена током првих деценија XIII столећа. Из Корбова и Прахова нема налаза новца који би то прецизније потврђивали, али налази новца из гробља у Трњана, које им је по свим осталим налазима готово идентично, несумњиво указују на такав закључак.¹² Новац пронађен на простору некрополе на Светињи такође потврђује да је то гробље било у употреби током првих деценија XIII века. Пронађен је један скифат Манојла Комнина (1143-1180) и три примерка тзв. бугарских имитација, чије је ковање опредељено у време после 1195. године.¹³ Налази новца из Вајуге показују да је то гробље коришћено не само током XIII, већ и у XIV столећу.¹⁴ Дуже сахрањивање у овом гробљу, осим налаза новца, потврђује и појава гробних налаза каквих нема у Корбову или Прахову, већ чине карактеристичан инвентар каснијих некропола (делови почелица и наушнице у облику знака питања).

Очигледно је старији накит особен за гробља прве групе изашао је из употребе у времену када се сахрањивало у гробљима друге групе. Да су гробља друге групе млађа, поред анализе гробних налаза, потврђују и налази новца. Новци из некрополе Код Гробља у Старом Костолцу припадају ковању XIII столећа.¹⁵ Гробље је свакако коришћено у другој половини XIII века, али се не може искључити

5 Минић 1975, 72, Т. I, 3.

6 Гарашанин и Васић 1980, 16.

7 Јанковић 1975, 227-240; Марјановић-Вујовић 1986, 184-199.

8 Поповић, Иванишевић 1988, 154-163; Радојчић, Поповић 2001, 371-376; Марјановић-Вујовић 1986, 68; Ерцеговић-Павловић 1967, 150.

9 Спасић 1989-1990, 157-170; Марјановић-Вујовић 1984а, 123-126; Минић 1984а, 153-157; Ерцеговић-Павловић 1986; Томовић 2001, 309-337; Минић 1984в, 293-295; Radosavljević-Krunic 1986, 329-336; Јовановић 1982, 76-78.

10 Минић 1984б, 259-263; Ерцеговић-Павловић 1967, 143-150.

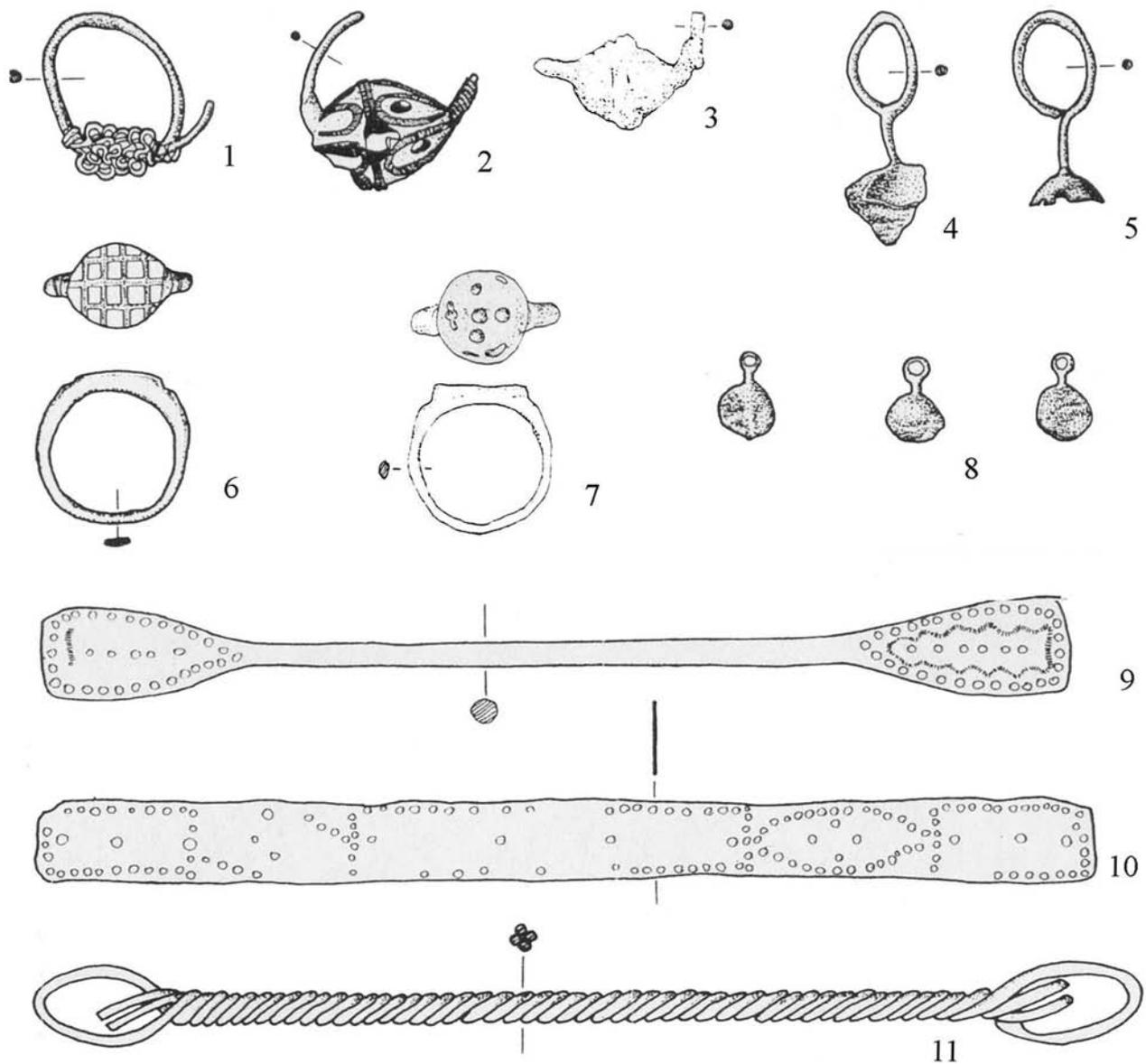
11 Јанковић 1975, 240; Поповић и Иванишевић 1988, 165-166; Марјановић-Вујовић 1986, 187.

12 Марјановић-Вујовић 1984б, 103-104.

13 Поповић и Иванишевић 1988, 156; Иванишевић 1987, 62, кат. бр. 66-69.

14 Марјановић-Вујовић 1986, 187.

15 Спасић 1989-1990, 167.

Сл. 4. Vajuga, налази из гробова (према Marjanović-Vujović 1986, Fig. 25-27).

Fig. 4. Vajuga, grave finds (after Marjanović-Vujović 1986, Fig. 25-27)

могућност да неки од гробова могу припадати средини истог столећа или чак његовој првој половини (сл. 6). Истом времену припада и некропола у Љубичевцу (сл. 7). Ту је пронађен само један новац, за који се наводи да је ископан крајем XII или почетком XIII века, али аналогије међу пронађеним гробним налазима показују да су та гробља или једновремена или временски веома блиска.¹⁶ Гробље у Љубичевцу је по свој прилици дуже трајало, на шта указују налази украсних плочица (сл. 7/9-11), какви у Костолцу нису забележени.

Новац друге половине XIII века пронађен је приликом истраживања гробља у Хајдучкој Воденици. Ради се о динару краља Драгутина (1276-1282), за који је претпостављено да потиче из неког од уништених гробова.¹⁷ Најкаснији новац пронађен у некој од некропола овде приписаних млађој групи потиче из гроба бр. 43 у Бољетину, а припада ковању мађарског краља Лудвига I (1342-1382).¹⁸

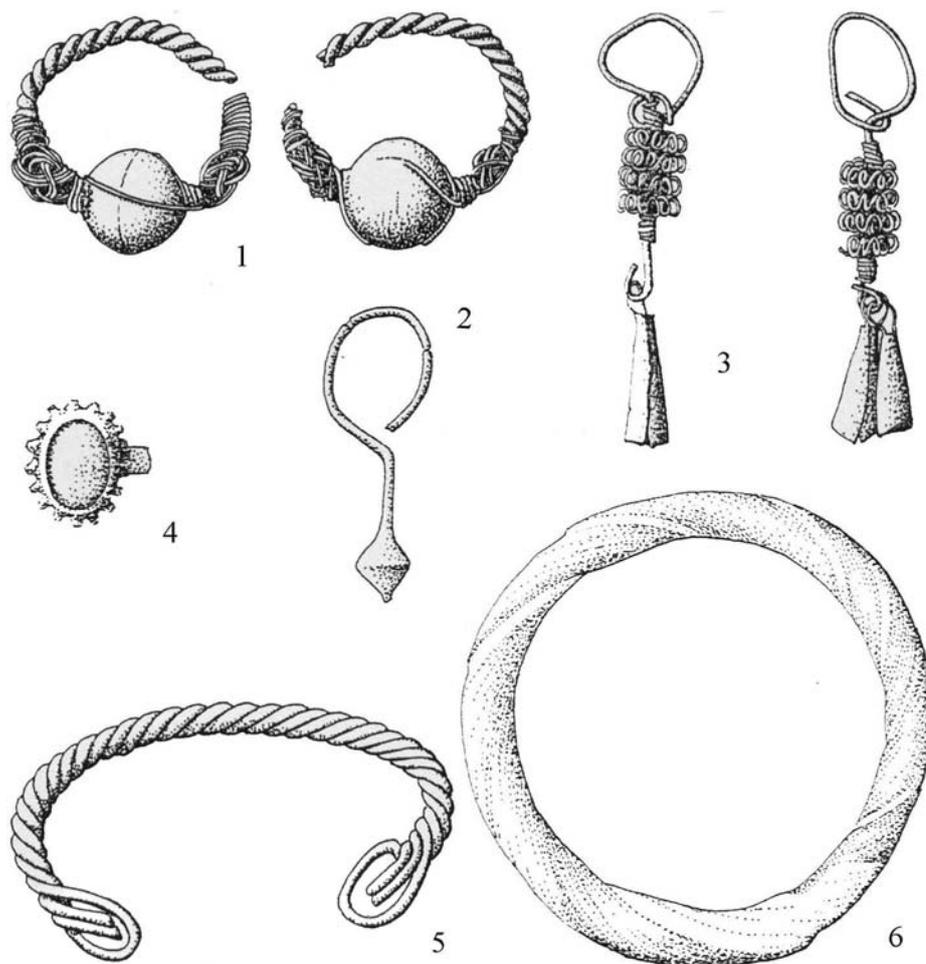
16 Radosavljević-Krunić 1986, 332.

17 Ерцеговић-Павловић 1986, 75.

18 Ерцеговић-Павловић 1986, 33.

Сл. 5. Рибница,
налази из гробова
(према Минић
1984б, Т. IV)

Fig. 5. Ribnica,
grave finds
(after Минић
1984b, T. IV)

Некропола у Бољетину оквирно је датовано у раздобље XII–XIV века, али је, према пронађеним налазима, очигледно да ту нема гробова који би се могли одредити у XII или прву половину XIII столећа (сл. 8). На то јасно указују разлике са поменутих гробљима тог времена. Искључујем налаз крстића - привеска из гроба бр. 89 (сл. 8/7), за који је већ показано да припада ранијем времену, а чија је појава у каснијем гробу објашњена дуготрајним чувањем.¹⁹ Бронзана наушница из гроба бр. 54 (сл. 8/5) датована је у XII–XIV век, према аналогијама са наушницама из гроба бр. 203 у Рибници (сл. 5/1), на којима је централна јагода слично обавијена намотајима бронзане жице. Међутим, каснија детаљнија анализа наушница из Рибнице показала је да их је исправније датовати у раздобље XIII–XIV века,²⁰ што би било прихватљивије и за наушницу из Бољетина. Аналогни примерци познати су из румунског дела Молдавије, а датовани су у XIII и прву половину XIV века.²¹ Да су такве наушнице и касније коришћене показује налаз из Добруце, где је идентична наушница пронађена у некрополи која је новцем датована у XV–XVI столеће.²²

Гробље у Хајдучкој Воденици раније је датовано у исто време као и некропола у Бољетину.²³ Уколико се прихвати да је новац краља Драгутина припадао неком од гробова, то би тек потврђивало употребу некрополе у последњим деценијама XIII столећа, а као и у Бољетину, и овде нема налаза који би могли бити датовани у XII и прву половину XIII века. Међутим, за разлику од Бољетина, гробове из Хајдучке Воденице одликују налази о чијем датовању се може казати нешто одређеније. Ово се првенствено односи на украсне плочице пронађене у гробовима бр. 11, 15 и 2 (сл. 9/1-3), као и на наушнице из гробова бр. 61 и 53 (сл. 9/6).

Налази украсних плочица аналогних примерцима из Хајдучке Воденице, познати су из некрополе у Вајузи, Љубичевцу и Брзој Паланци.²⁴ Блиске

¹⁹ Ерцеговић-Павловић 1986, 30.

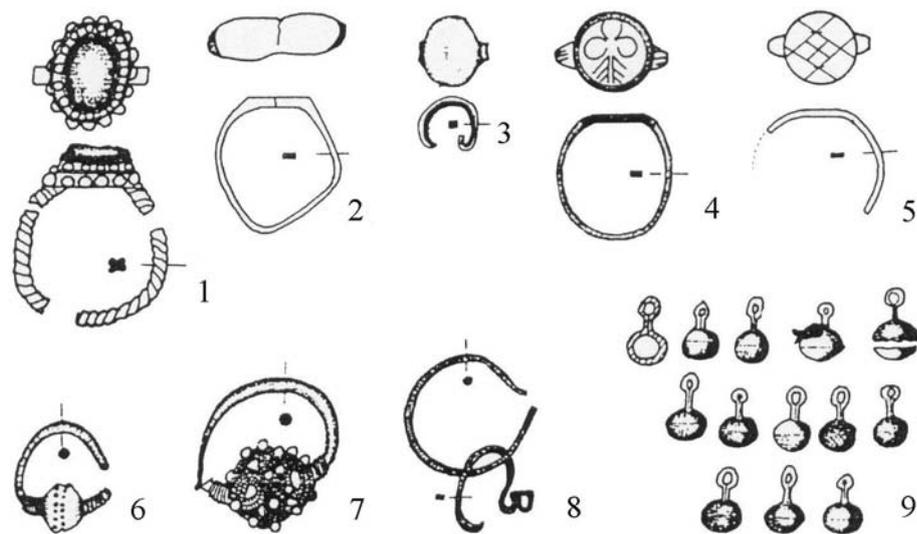
²⁰ Minić 1996: 169-175

²¹ Spinei 1986, 239-242, Fig. 2, 18.

²² Mănucu-Adameşteanu 1984, 356, Pl. III/1, IV/1.

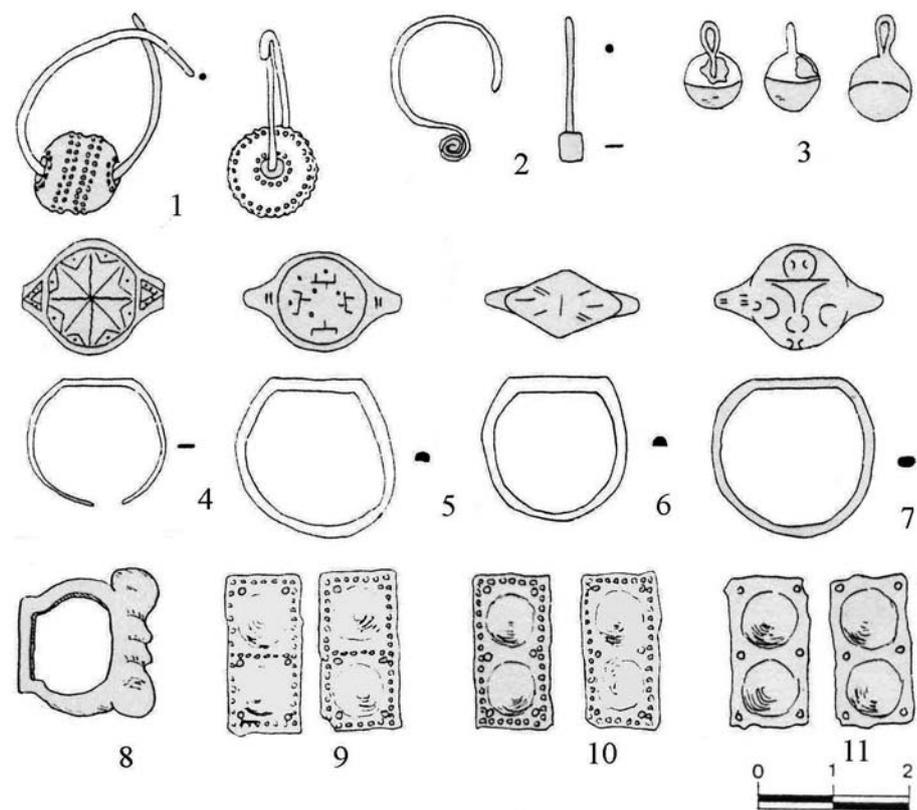
²³ Ерцеговић-Павловић 1986, 77.

²⁴ Вукмановић 2001, 354, сл. 11, 8; Radosavljević-Krnić 1986, 329-336; Ерцеговић-Павловић 1967, 147, T. IV, сл. 4.

Сл. 6. Стари Костолац, налази из гроба (према Сџасић 1989-1990, Т. I).

Fig. 6. Stari Kostolac, grave finds (after Сџасић 1989-1990, Т. I)

Сл. 7. Љубичевац, налази из гробова (према Радосављевић-Крунић 1986, Fig. 4).

Fig. 7. Ljubičevac, grave finds (after Радосављевић-Крунић 1986, Fig. 4)

аналогиче са налазима из Ђердапа и са Кључа Дунава имају примерци пронађени западно од ушћа Велике Мораве. Налази из Миријева и Брестовика идентични су, док су плочице из Винче мањих димензија, квадратног облика и са по једном калотом у средини.²⁵

Употреба накита од украсних плочица је у старијој литератури шире опредељивана у раздобље

од краја XII до у XIV век,²⁶ док је у новије време она ближе одређена у крај XIII и XIV век, па и у прву половину XV века.²⁷ Једине гробне налазе

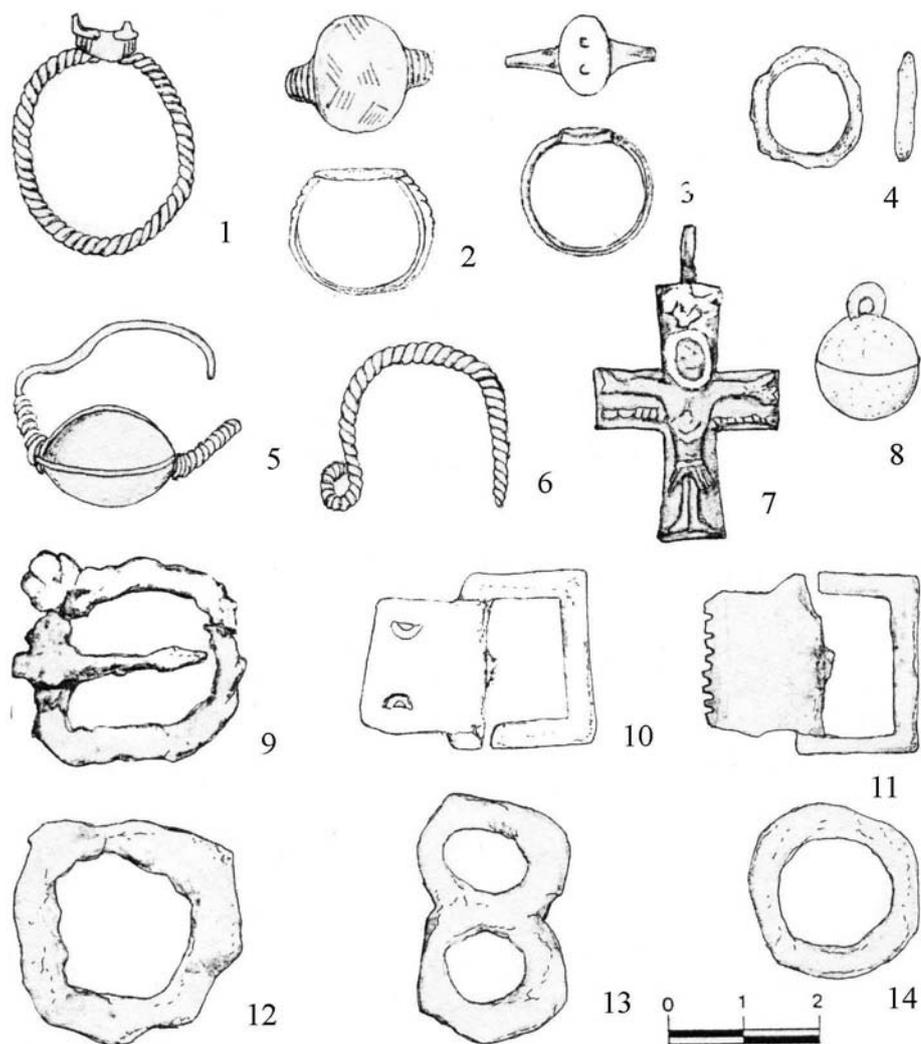
25 Бајаловић-Бирташевић 1960, 28, Т. XIV/6; Ђоровић-Љубинковић 1958, 329, сл. 2; Марјановић-Вујовић 1979, Y 211/1.

26 Ерцеговић-Павловић 1979, 279-282; Марјановић-Вујовић 1985, 6-7.

27 Минић 1995/96, 114

Сл. 8. Бољетићин, налази из гробова (према Ерцејовић-Павловић 1986, сл. 7).

Fig. 8. Boljetin, grave finds (after Ерцејовић-Павловић 1986, fig. 7)

датоване новцем представљају плочице из гроба бр. 7 у Љубичевцу, пронађене заједно са фрагментованим византијским скифатом, који је оквирно опредељен у крај XII или почетак XIII века.²⁸ Налази украсних плочица датовани новцем пронађени су и у остави из Коштунића, закопаној почетком осме деценије XIV века.²⁹ Тако су датовани и налази из Бугарске, који су пронађени на гробљима XIII–XIV века, али једине налазе датоване новцем представљају искључиво примерци из гробова са новцем XIV века.³⁰ Налази из Босне и Далмације датовани су у старијој литератури знатно раније, што је касније исправљено, па се сада и време њихове употребе углавном опредељује у XIV столеће.³¹

Посебну врсту налаза из Хајдучке Воденице представљају наушнице из гробова бр. 61 и 63 (сл. 9/6-7). Њима је карика савијена у облику знака питања, а на вертикалном крају се налази шупља

јагода, која је на наушници из гроба бр. 61 округла, а на примерку из гроба бр. 63 биконична. Налази блиски примерцима из Хајдучке Воденице познати су из Рибнице (сл. 5/2), Вајуге (сл. 4/4-5) и Михајловца. Такве наушнице постоје на великом простору од међуречја Дунава и Тисе, до Молдавије и доњег Подунавља, северних делова Бугарске и Македоније.³² По правилу су датоване у другу половину XIII и XIV столеће, а ни на једном од налазишта нема примерка који би евентуално могао бити датован у XII или прву половину XIII века.

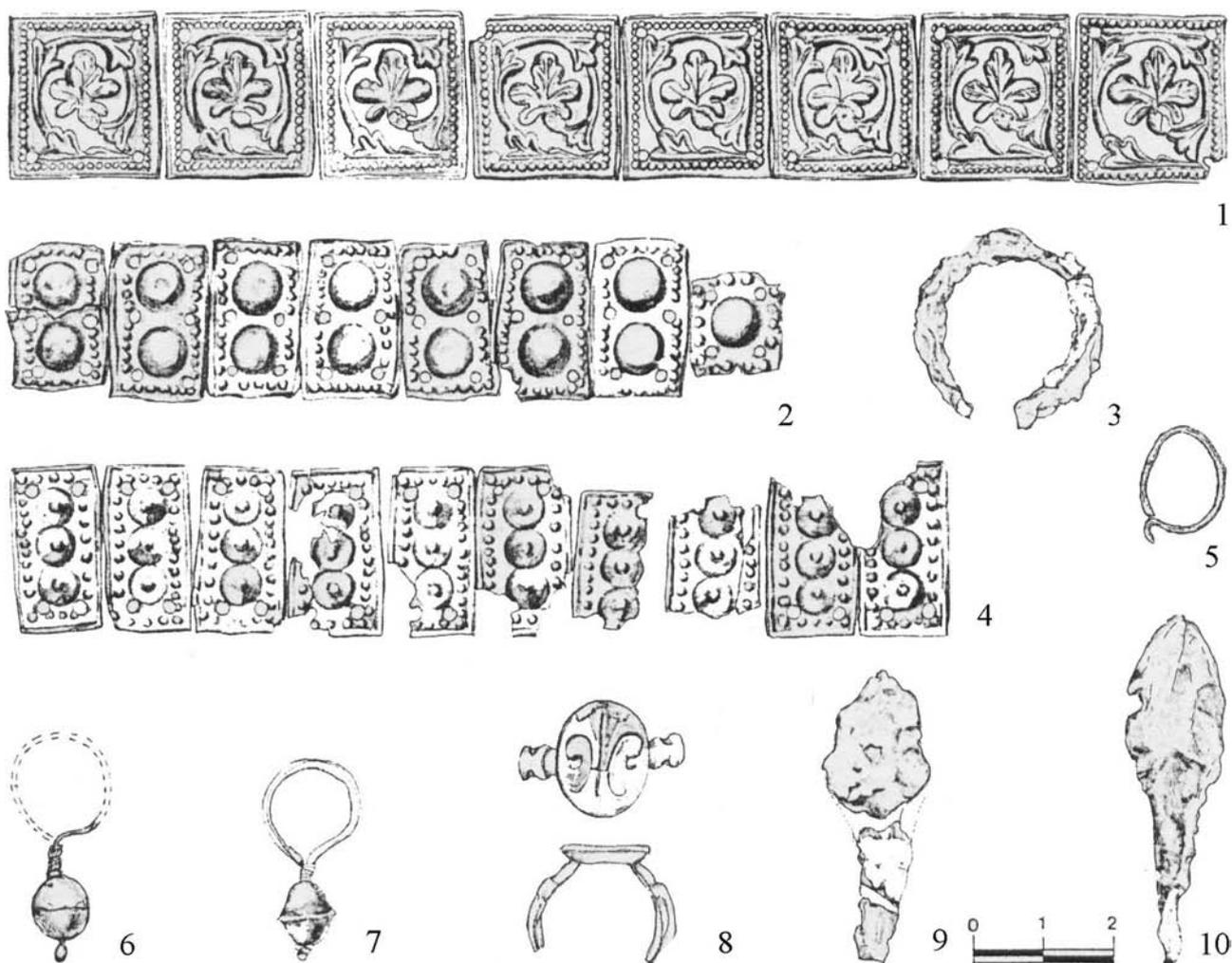
28 Radosavljević-Krunić 1986, 331-332. Изузев податка да је пронађен у гробу, не располажемо никаквим подацима о условима налаза тог новца. На фрагменту су лоше очуване обе стране, што отежава његово прецизно опредељење.

29 Гај-Поповић 1967, 310.

30 Ђачваров 1993, 17.

31 Jakšić 1984: 334.

32 Pálóczi-Horvát 1980, 424; Vulpe 1957, 325-326, Fig. 341, 2; Ђачваров 1993, 23-24, Обр. 10; Јовановић 1988, 117, Т. III, 34, Манева 1992: 54, Т.17, 77/5, 31/23 a, b.

Сл. 9. Хајдучка Воденица, налази из гробова (према Ерцејовић-Павловић 1986, сл. 14).

Fig. 9. Hajdučka Vodenica, grave finds (after Ерцејовић-Павловић 1986, fig. 14)

О времену њихове појаве на простору данашње североисточне Србије најречитије сведоче наушнице из Трњана и Вајуге. Налази из Трњана потичу из гроба који не припада времену интензивног сахрањивања у гробљу. Накнадно је укопан и очигледно представља млађи хоризонт сахрањивања.³³ Наушнице из Вајуге су такође пронађене у једном од најмлађих гробова. При укопавању тог гроба поремећен је скелет у старијем гробу, уз који је нађен фризашки новац XIII века.³⁴

На основу досадашњих сазнања, налази наушница са кариком у облику знака питања из нашег Подунавља нису старији од таквих наушница у околним земљама. Најранија појава би се могла одредити око половине XIII века, а време њихове употребе продужити током наредног столећа. Њихова појава у гробовима један је од битних

показатеља за датовање издвојене групе млађих некропола. На некрополи у Хајдучкој Воденици то се поклапа са присуством накита од украсних плочица, мада те две врсте украса ни у једном гробу нису откривене заједно.

Раније је напоменуто да се између некропола друге половине XII и првих деценија XIII века (Корбово, Прахово, Вајуга итд.) и некропола одређених у другу половину XIII и XIV век (Љубичевац, Бољетин, Хајдучка Воденица итд.) налазе гробља у Рибници и Брзој Паланци, која карактеришу налази каквих има у гробљима и једне и друге групе. Налази особени за старија гробља нису бројни ни у Рибници ни у Брзој Паланци и очигледно је да они

³³ Марјановић-Вујовић 1984б, 87.

³⁴ Marjanović-Vujović 1986, 185, Fig. 26/49, 1, 2.

не чине главну одлику тих некропола. Несумњиво је да су оба гробља коришћена у XIII столећу, али је отворено питање када је са сахрањивањем започето. Почетак сахрањивања у Брзој Паланци је раније опредељиван у крај XII столећа.³⁵ У гробовима су пронађене наруквице од увијене жице и наруквице од стаклене пасте; није пронађена ниједна тракаста наруквица или наруквица пуног пресека, какве су веома бројне у Трњану, Корбову и Прахову. На датовање пронађених наруквица од стаклене пасте указују примерци из већ помињаног гроба бр. 18, који би се, на основу налаза новца, тешко могао определити пре XIII века.

Трајање сахрањивања на некрополи у Рибници опредељено је у раздобље од XII до XV века и то тако да је старији хоризонт гробова опредељен у XII–XIII век, док је хоризонт млађих гробова датован у XIV и прву половину XV века.³⁶ Млађем хоризонту сахрањивања првобитно су приписани само налази из гробова бр. 203 и 69. У гробу бр. 203 пронађен је пар наушница са три јагоде, од којих су две бочне начињене густим навијањем бронзане жице (сл. 5/1), док је у пределу појаса покојника у гробу бр. 69 пронађено пет ваљкастих шупљих цевчица, у чијем се средишту налазе јагоде идентичне са бочним јагодама на наушницама из гроба бр. 203. Детаљнијом анализом касније је установљено да би те налазе исправније било датовати у раздобље XIII–XIV века.³⁷

Поједини налази опредељени у старији хоризонт сахрањивања имају аналогије на гробљима друге половине XII и првих деценије XIII столећа. То су тракасте наруквице из гроба бр. 50, наруквице од плетене жице из гробова бр. 123 и 167, наруквица од стаклене пасте из гроба бр. 123, наушнице са биконичном јагодом из гробова бр. 123 и 183, као и помињани сребрни прстен из гроба бр. 118 и „S“ карике из гробова 17 и 140. Међутим, узели се у обзир да је у Рибници истражено више од 200 гробова, ти налази су ипак малобројни. У поређењу са гробљима у Трњану, Корбову или Прахову, где су они и бројнији и разноврснији, разлика са Рибницом је очигледна. На основу тога, можда би се почетак сахрањивања на некрополи у Рибници најраније могао определити у прве деценије XIII столећа. Два фризашка новчића нађена у гробовима датована су у другу половину XII века, односно у крај XII и почетак XIII века. Из једног гроба потиче новац кован за време владавине славонских банова Коломана (1235-1241) и Дионизија

(1241-1245). Да поједини гробови у Рибници, раније опредељени у старији хоризонт сахрањивања, припадају другој половини XIII века, па чак и XIV веку, показују налази наушница са кариком у облику знака питања. Укупно их је пронађено 7 и карактерише их разноврсност у начину обликовања. Из гробова бр. 76 и 188 потичу једноставне наушнице са шупљом јагодом на вертикалном крају карике (сл. 5/2). Већ је било говора о налазима таквих наушница из Хајдучке Воденице, Вајуге и Михајловца. У гробу бр. 34 пронађен је пар бронзаних наушница са траговима сребрне превлаке, којима је вертикални крај украшен намотајима спирално увијене жице, а завршава се кукицом на којој су окачена по два звонаста привеска (сл. 5/3). Трећа наушница из овог гроба припада посебној варијанти, која на вертикалном крају карике има кубус направљен од крупнијих гранула.

Наушнице из Рибнице можемо датовати у предложени оквир за појаву и трајање наушница тог типа у нашем Подунављу. Оне свакако не би биле старије од друге половине XIII века. Наушнице са спирално увијеном жицом блиске су примерцима из Винче, Брестовика и Лешја.³⁸ Аналогни примерци из Бугарске датовани су у XIII–XIV столеће.³⁹ Истом времену се приписују и налази наушница на чијем се вертикалном крају налази кубус од гранула.⁴⁰ Наушници из Рибнице сродни су примерци из Народног музеја у Београду, са издуженим кубусом и мањом шупљом јагодом испод њега, датовани у XIV–XV век.⁴¹

Налази наушница са кариком у облику знака питања указују да гробље у Рибници углавном припада раздобљу друге половине XIII и XIV столећу. Такав закључак потврђује и исправно датовање налаза из гробова бр. 69 и 203. То не значи да се са сахрањивањем није могло отпочети и у првој половини XIII века, већ само указује на време када је гробље интензивно коришћено.

Некрополе које су овде приписане старијој групи до сада су у литератури обично датоване у XII столеће, односно у време византијске власти на десној обали Дунава. Разноврсност и богатство

35 Ерцеговић-Павловић 1967, 146-150.

36 Минић 1984б, 263.

37 Минић 1996, 169-175.

38 Минић 1988, 77, Т. I, 5, 7.

39 Чангова 1992, 140, Обр. 123, 16.

40 Јовановић 1988, 117, 130, Т. V, 99; Чангова 1992: 140, Обр. 123, 9; Ђвчваров 1993: 33-38.

41 Милошевић 1990, 162-165, кат. бр. 263-269.

	IX век	X век	XI век	XII век	XIII век	XIV век	XV век	XVI век	XVII век	XVIII век
Светиња					■					
Код Гробља					■	■				
Кличевац					■					
Чезава		■				■				
Манастир					■	■	■			
Бољетин					■	■	■			
Равна						■	■	■		
Рибница					■	■	■			
Поречка река							■	■	■	
Хајдучка Воденица					■	■	■			
Мала Врбица					■	■				
Корбово – Песак					■	■				
Вајуга II					■	■	■			
Љубичевац		■	■			■	■			
Чока Арта					■	■				
Брза Паланка						■	■	■	■	
Михајловац - Обала						■	■			
Прахово – Идече					■	■				

Сл. 10. Периодизација некропола XII-XV века у доњем српском Подунављу.

Fig. 10. Periodization of the necropoles of 12th -14th centuries in the lower Serbian Danube basin

накита објашњавано је општим напретком и порастом економске моћи становништва.⁴² Међутим, уколико се размотре налази новца из тих некропола, приметитиће се да оне припадају времену постепеног слабљења и коначног престанка византијске власти у Подунављу, као и времену када је власт Византије померена далеко од Дунава. Датоване су византијским новцем кованим од времена владавине Манојла Комнина (1143-1180) до 1203. године, затим имитацијама византијског новца кованим после 1195. године и фришким новцем прве половине XIII века. Када је реч о налазима византијског новца, већ је уочено да се на овом простору новац XII века, ставља у гробове XIII века, што умањује његов значај за тачно датовање.⁴³ Након пада Цариграда 1204. године, више нема савременог византијског новца, па у употребу улазе бугарске имитације и новац кован на територији Мађарске. То је време када се за власт у овом делу Подунавља, око Београда и Браничева, сукобљавају Мађарска и обновљена Бугарска.

Важно је одредити до када су та гробља могла бити у употреби (сл.10). Налази новца несумњиво указују да су трајала током првих деценија XIII века. Инвентар каснијих гробља је потпуно различит, а идентична је слика и са гробљима истраживаним у бугарском Подунављу. До прекида сахрањивања у тим гробљима могло је доћи најкасније у време монголске најезде, која је погодила ове крајеве почетком пете деценије XIII столећа. Нема писаних података који поуздано сведоче о кретању Монгола, али је познато да су, након пустошења Мађарске, пљачкали по Србији, а при повратку на Црно море пустошили доње Подунавље и покорили Бугарску. Том приликом су рушена и напуштана насеља и у нашем Подунављу, а разарања су морала бити таквог обима да су условила промене у материјалној култури, којима се јасно омеђава почетак новог раздобља.

42 Марјановић-Вујовић 1984б, 109-114.

43 Јанковић, Јанковић 1990, 64.

Постепени нестанак старог накита може се пратити кроз ретке налазе у гробљима XIII века, док их у каснијим гробовима више нема. Промене у инвентару некропола односе се и на појаву нових врста украсних предмета, о чему је већ било говора.

На крају се поставља питање до када су и та, каснија гробља могла бити у употреби (сл.10). Само на основу гробних налаза то се не може прецизно установити. Једино се за гробље у Хајдучкој Воденици, на основу запажања о трајању насеља, може поуздано рећи да је трајало до краја XIV века. За одређивање времена до када је насеље трајало од значаја је налаз оставе новца, за коју се сматра да је закопана у време битке код Никопоља, тачније између 1394. и 1396. године.⁴⁴ Да је читав простор Ђердапа и данашње Крајине бивао угрожен у време турских освајања Бугарске и великих битака на Ровинама и код Никопоља потврђују и оставе из Падине и Прахова. Најстарија би била остава из Падине, за коју се сматра да је закопана у земљу у време мађарског похода на Видин 1365. године.⁴⁵ Остава из Прахова је датована у време пре пропасти Бугарске, односно пре битке код Никопоља, а

нешто мало старија била би остава из „Ресаве“, за коју нема прецизних података где је пронађена, али је јасно да потиче из данашње североисточне Србије.⁴⁶ Очигледно је да су се војске у време мађарско-турских ратова веома живо кретале дунавским путем и да је то време када је могло доћи до прекида сахрањивања не само у Хајдучкој Воденици већ и у другим гробљима у овом делу Подунавља. Нека од њих су могла остати у употреби до пропасти српске Деспотовине, чије је освајање делом такође ишло уз Дунав. Турци су заузели Вишесав у пролеће 1458. године, док је августа исте године заузет Голубац, а следеће године Браничево и Смедерево. Најдуже је могла трајати некропола на ушћу Поречке реке, чак до треће деценије XVI века.⁴⁷ Турска војска је 1524. године освојила Северин, Оршаву и непознату тврђаву Ин, а извори бележе да је походу претходило коначно освајање области Пореча на десној страни Дунава.

44 Гај-Поповић 1982, 147-173.

45 Душанић 1972, 101.

46 Ковачевић 1907, 50-51.

47 Стојковић 1983, 143-152.

БИБЛИОГРАФИЈА

Бајаловић-Биргашевић 1960 – М. Бајаловић-Биргашевић, *Средњовековна некропола у Миријеву*, Београд.

Бъчваров 1993 – И. Бъчваров, *Јантрени некрополи*, Велико Търново.

Вукмановић 2001 – М. Вукмановић, Средњовековна насеља и некрополе на локалитету Вајуга - Песак, *Зборник Народној музеја 17-1* (археологија), 349-356.

Vulpe 1957 – R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, București.

Гај-Поповић 1967 – Д. Гај-Поповић, Остава српског средњовековног накита и новца из села Коштунића код Чачка, *Зборник радова Народној музеја 5*, 309-316.

Гај-Поповић 1982 – Д. Гај-Поповић, Остава средњовековног новца са Хајдучке Воденице, *Нумизмаџичар 5*, 147-173.

Гарашанин, Васић 1980 – М. Гарашанин, М. Васић, Трајанов мост – Касел Понтес. Претходни извештај 1979., *Бердајске свеске 1*, 7-24.

Душанић 1972 – С. Душанић, Налаз средњовековног новца у Ђердапу, *Старинар XXI*, 81-112.

Ерцеговић-Павловић 1967 – С. Ерцеговић-Павловић, Прилог проучавању средњовековних некропола у источној Србији, *Старинар XVII*, 143-150.

Ерцеговић-Павловић 1969 – С. Ерцеговић-Павловић, Средњовековни накит од украсних плочица, *Зборник Народној музеја IX-X*, 279-283.

Ерцеговић-Павловић 1986 – С. Ерцеговић-Павловић, *Средњовековна насеља и некрополе у Бољешину и Хајдучкој Воденици, Ђердајске свеске*, посебна издања 1, Београд.

Иванишевић 1987 – В. Иванишевић, Каталог новца са локалитета Светиња, *Старинар XXXVIII*, 59-62.

Јакшић 1984 – N. Jakšić, Nakit 14. stoljeća u Hrvatskoj i Bosni, *Radovi Filozofskog fakulteta (Zadar) 23* (10), 331-342.

Јанковић 1975 – М. Јанковић, Две средњовековне некрополе у источној Србији, *Старинар XXIV-XXV*, 227-240.

Јанковић, Јанковић 1990 – М. Јанковић, Ђ. Јанковић, *Словени у југословенском Подунављу*, каталог изложбе, Београд.

Јовановић 1988 – В. Јовановић, Разматрања о средњовековној некрополи Луковит – Мушат код Ловеча у Бугарској, *Старинар XXXVIII*, 11-132.

Јовановић 1982 – С. Јовановић, Михајловац – Обала. Средњовековно насеље и некропола X-XIV век, *Развиџак*, год. XXII, бр. 3, 76-78.

Ковачевић 1907 – Љ. Ковачевић, О натпису на најстаријим влашким новцима, *Старинар* н.р. 2, 48-60.

Mănacu-Adameșteanu 1984 – G. Mănacu-Adameșteanu, Aspecte ale ritului și ritualului în lumina descoperirilor necropolei medievale de la Enisala, *Revue 9*, 355-362.

Манева 1992 – Е. Манева, *Средновековен накит од Македонија*, Скопје.

Марјановић-Вујовић 1984а – Г. Марјановић-Вујовић, Чезава, средњовековна некропола, *Старинар XXXIII-XXXIV*, 123-126.

Марјановић-Вујовић 1984б – Г. Марјановић-Вујовић *Трњане, српска некропола (крај XI – почетак XIII века)*, Београд.

Марјановић-Вујовић 1984в – Г. Марјановић-Вујовић, Старосрпска некропола, у *Винча у праисторији и средњем веку*, каталог изложбе, 131-136.

Марјановић-Вујовић 1985 – Г. Марјановић-Вујовић, Врсте и типови накита XI и XII века из некропола у Србији, *Зборник радова Народној музеја* (Чачак) XV, 5-20.

Марјановић-Вујовић 1986 – Г. Марјановић-Вујовић, Археолошки налази XI-XII века из области Браничева, *VIMINACIVM 1*, 65-81.

Marjanović-Vujović 1979 – G. Marjanović-Vujović, Necropole medievale Vinča, *Inventaria Archaeologica*, fascicule 22 (Y 209 – 218).

Marjanović-Vujović 1986 – G. Marjanović-Vujović, Vajuga – Pesak, *Ђердајске свеске 3*, 184-199.

Милошевић 1990 – Д. Милошевић, *Накит од XII до XV века из збирке Народној музеја у Беопрагу*, Београд.

Минић 1975 – Д. Минић, Појава и распрострањеност наруквица од стаклене пасте на средњовековним налазиштима у Југославији, у *Средњовековно сџакло на Балкану* (V – XV век), ур. В. Чубриловић, Београд, 71-78.

Минић 1984а – Д. Минић, Манастир – пра-историјско, античко и средњовековно налазиште, *Старинар* XXXIII-XXXIV, 153-157.

Минић 1984б – Д. Минић, Рибница – пра-историјско и античко налазиште, средњовековно насеље са некрополом, *Старинар* XXXIII-XXXIV, 259-263.

Минић 1984в – Д. Минић, Поречка река, средњовековно насеље и некропола, *Старинар* XXXIII-XXXIV, 293-295.

Минић 1988 – Д. Минић, Спирално увијена жица на средњовековном накиту из Србије, *Старинар* XXXVIII, 73-80.

Минић 1995/96 – Д. Минић, Украсне плочице из Врцалове воденице код Руме, *Раг Музеја Војводине* 37-38, 113-120.

Minić 1996 – D. Minić, Nouvelle variante de boucles d'oreille medievales à trois fraises en Serbie, *Старинар* XLVII, 169-175.

Pálóczi-Horvát 1980 – A. Pálóczi-Horvát, Le costume saman au Moyen âge, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, tom. XXXII, fasc. 1-4, 403-426.

Поповић, Иванишевић 1988 – М. Поповић, В. Иванишевић, Град Браничево у средњем веку, *Старинар* XXXIX, 125-179.

Радичевић 2007 – Д. Радичевић, Ка прецизнијем датовању средњовековног гробља на Великом

Градцу, *Гласник Српској археолошкој друштва* 23, 87-102.

Радојчић, Поповић 2001 – Н. Радојчић, П. Поповић, Мала Врбица – Конопиште, некропола XII века, *Зборник Народној музеја* 17-1 (археологија), 371-376.

Radosavljević-Krunić 1986 – S. Radosavljević-Krunić, Une nécropole médiévale à Ljubičevac, *Бергајске свеске* 3, 329-336.

Спасић 1989-1990 – Д. Спасић, Средњовековна некропола Код Гробља у Старом Костолцу, *VIMINACIUM* 4-5, 157-170.

Spinei 1986 – V. Spinei, Săpăturile de la Trifești (Jud. Iași), *Materiale și cercetări arheologice, A XVI-a sesiuna anuală de rapoarte, Vasiliu* 1982, București, 237-242.

Стојковић 1983 – М. Стојковић, О паду Поречја под турску власт, *Историјски часопис* 29-30 (1982-1983), 143-152.

Томовић 2001 – М. Томовић, Равна (Campsă) у средњем веку, *Зборник Народној музеја* 17-1 (археологија), 309-337.

Чангова 1992 - Ђ. Чангова, *Перник, том III. Крејосџа Перник VIII-XIV в.*, Софија.

Ђоровић-Љубинковић 1958 – М. Ђоровић-Љубинковић, Досадашња ископавања у Брестовику, на локалитету Висока Раван, *Зборник радова Народној музеја* I, 325-331.

Summary

DEJAN RADIČEVIĆ, University of Belgrade,
Faculty of Philosophy, Department of Archaeology, Belgrade

PERIODIZATION OF LATE MEDIEVAL NECROPOLES IN THE LOWER SERBIAN DANUBE BASIN

Key words: Lower Serbian Danube Basin, necropolis, the grave finds, 12th-15th century, periodization.

Most of the necropoles investigated in the Lower Danube basin have been generally dated between the 12th and 14th centuries. However, the grave finds indicate that there are significant differences between certain necropoles and against that background it is apparent that they could not date from the same time period. The main characteristic of the necropoles in Korbovo, Vajuga and Prahovo are numerous bracelets and various variants of the earrings with biconical pendants. There were also found the earrings with granulated nodules, hoops with coils of wire on their lower segment and earring with spherical pendant decorated with the pseudo granulation. The necropoles at the sites Svetinja in Stari Kostolac and the cemeteries at Mala Vrbica, Kličevac and Čoka Arte are also chronologically close to the above mentioned necropoles.

Another group includes the necropoles at which the mentioned finds are entirely lacking. These are the necropolis Kod Groblja in Stari Kostolaca as well as the cemeteries at Čezava, Manastir, Boljetin, Ravna, Hajdučka Vodenica, Ušće Porečke reke, Ljubičevac and Mihajlovac. Between these two groups of clearly distinguished necropoles are the cemeteries at Ribnica and Brza Palanka characterized by the mixed finds known from both groups of the necropoles.

The beginning of interment in the cemeteries at Korbovo, Prahovo and Svetinja could be dated not before the second half of the 12th century, while at Vajuga it is more precisely dated in the end of that century. The question is how long these cemeteries could have been in use. The coin finds confirm without doubt that they had been in use during the first decades of the 13th century and the cessation of burying could be related to the Mongolian invasion, which affected these regions in the beginning of the fifth decade of the 13th century at the latest.

The gradual disappearance of the earlier jewelry could be observed through the rare finds in the 13th century cemeteries, while they are entirely lacking in the later burials. The changes in the inventory of the necropoles relate also to the appearance of new decorative objects including the jewelry made of small ornamental plates or the earrings shaped as question mark.

Generally speaking, these cemeteries are characterized by smaller quantity of grave goods and among them are much more frequent the elements of clothing (buckles, buttons, clasps), which are almost entirely lacking in the earlier cemeteries. It could not be precisely established how long these cemeteries had been in use only on the basis of the grave finds but the cessation of burying could be indirectly related to the Turkish conquest of this part of the Danube valley.